

ALGIMANTAS KATILIUS

**SEINŲ (AUGUSTAVO) VYSKUPIJOS
DVASININKŲ PASTORACINĖ,
SOCIALINĖ IR KULTŪRINĖ VEIKLA
XIX A.–XX A. PRADŽIOJE**

Turinys: Įvadas, 1. Pastoracijos ypatybės; 2. Visuomeninė veikla, Išvados.

Įvadas

Kalbant apie Seinų (Augustavo) vyskupijos dvasininkų pastoracinę veiklą reikia pabrėžti vieną svarbų momentą, tai kokios kalbos vartojamos pastoracijoje. Šioje vyskupijoje lenkų ir lietuvių tautos gyveno geografiškai kompaktiškose teritorijose. Lietuvių gyvenamose parapijose buvo mažai lenkakalbių parapijiečių. Tai daugiausia apsprendė socialinė gyventojų sudėtis, nes daugiausia gyveno valstietiškos kilmės gyventojai, o bajorų ir miestiečių buvo nedaug. Žinoma, lenkiškos vyskupijos dalies parapijiečiai tautiškai buvo vienalyčiai. Kalbos klausimai daugiausia iškildavo taip vadinamose paribio parapijose ir ten kur koncentruodavosi didesnės ar mažesnės lenkų tautybės asmenų grupės. Reikia pabrėžti kad kai kuriose parapijose vyko lenkėjimo procesai ir tai daug priklausė nuo dvasininkų užimtos pozicijos kalbos atžvilgiu.

Dvasininkų įsijungimas į kultūrinį visuomeninį gyvenimą priklausė nuo tautinio sąmoningumo pasireiškimo dvasininkijos tarpe. Iki 1863 m. sukilimo turime nedaug pavyzdžių apie dvasininkų pasireiškimą kultūriniame gyvenime. Šiuo atžvilgiu galime išskirti kunigus Antaną Tatarę, Motiejų Brundžą, kurie pasireiškė kaip knygų autoriai. Kunigų įsijungimas į visuomeninį gyvenimą prasidėjo po 1863–1864 m. sukilimo.

Dr Algimantas Katilius – (ur. 1959) pracownik naukowy Oddziału XIX w. Instytutu Historii Litwy, członek Litewskiej Akademii Katolickiej, autor kilku monografii i publ. źródłowych oraz wielu artykułów naukowych.

Čia turime galvoje apie kunigų lietuvių visuomeninę veiklą, o apie lenkų kunigų visuomeninę veiklą nekalbėsime, nes tai būtų kito tyrimo objektas. Lituanistinė kunigų veikla pirmiausia pasireiškė draudžiamos lietuviškos spaudos lotynišku šriftu platinimu, gabenimu ir laikymu. Buvo dvasininkų kurie prisidėjo prie lietuviškos religinės literatūros kūrimo. Po 1905 m. revoliucijos kunigų visuomeninis angažuotumas daugiausia reišėsi per dalyvavimą draugijų veikloje.

Istoriografijoje Seinų (Augustavo) vyskupijos pastoracijos ir socialinės ir kultūrinės veiklos problemos yra ne kartą aptartos¹. Tačiau iki šiol nėra parašyta apibendrinančio darbo.

Šiame straipsnyje pabandysime panagrinėti tris problemas. 1. Lietuvių kalbos vartojimas pamaldose Seinų (Augustavo) vyskupijos lietuviškose ir mišrioje parapijose. 2. Kunigų įsijungimas į visuomeninį kultūrinį gyvenimą arba veikla susijusi su slapta lietuviška spauda. 3. Kunigų dalyvavimas draugijų veikloje.

1. Pastoracijos ypatybės

Prof. Witoldas Jemielity yra paskelbęs straipsnį apie pastoracijos padėtį Seinų (Augustavo) vyskupijoje², kuriame apžvelgė sakramentų administravimą, sekmadienio pamaldų tvarką, mokymą, gegužines, birželio, spalio ir kitas pamaldas. Dėl to kalbėdami apie dvasininkų pastoraciją daugiau dėmesio skirsime jų santykiui su lietuvių kalba.

Po trečiojo Lenkijos Lietuvos padalinimo iš Žemaičių, Vilniaus ir Lucko vyskupijų dalių, atitekusių Prūsijai, buvo įkurta Vygrių vyskupija. 1818 m. iš Vygrių vyskupijos ir dalies Plocko vyskupijos įkurta Seinų (Augustavo) vyskupija su centru Seinuose. Šias abi vyskupijas sudarė lyg dvi dalys: lie-

¹ Witold Jemielity, „Stan duszpasterstwa w XIX wieku naprzykładzie diecezji sejneńskiej“, in: *Studia teologiczne*, t. 25, Białystok, Drohiczyn, Łomża, 2007, p. 333–354; Algimantas Katilius, „Pridėtinių pamaldų kalba Seinų vyskupijos bažnyčiose: XIX a.–XX a. pradžia, in: *Vyskupo Antano Baranausko anketa dvasininkams (1898 m.)*, parengė Algimantas Katilius, Vilnius: LII, p. 11–56; Algimantas Katilius, „Buvusių vienuolių dalyvavimas Vygrių ir Seinų (Augustavo) vyskupijų pastoracijoje“, in: *Terra jatwezenorum*, t. 7, Punkskas, 2015, p. 104–122; Algimantas Katilius, Kunigo Justino Staugaičio visuomeninė veikla 1905–1915 metais, *LKMA Metraštis*, t. 31, Vilnius, 2008, p. 11–37; Algimantas Katilius, Kunigas Justinas Staugaitis – visuomeninių organizacijų kūrėjas XX a. pradžioje, *Soter*, 2017, Nr. 61 (89), p. 41–50; Kazys Šapalas, „Žiburio“ draugija ir jos mokyklos, sudarė Teresė Gustienė, Vida Pukienė, Algimantas Katilius, Marijampolė: Piko valanda, 2009.

² Witold Jemielity, „Stan duszpasterstwa w XIX wieku naprzykładzie diecezji sejneńskiej“, p. 333–354.

tuviškoji ir lenkiškoji. 1860 m. Seinų (Augustavo) vyskupijoje gyveno 275 tūkst. lenkų ir rusinų, apie 213 tūkst. lietuvių, apie 103 tūkst. žydų ir 32 tūkst. vokiečių³. Parapijų tinklas vyskupijoje taip pat keitėsi. Įkūrus Seinų (Augustavo) vyskupiją buvo 120 parapijų ir 5 filijos, 1872 m. – 121 parapija ir 14 filijų, 1914 m. – 132 parapijos ir 17 filijų⁴. Suaugusių tikinčiųjų 1818 m. Seinų (Augustavo) vyskupijoje buvo 361325, 1872 m. su vaikais buvo 554235, 1893 m. – 670183, 1915 m. – 694233. Kartu su gyventojų skaičiaus augimu daugėjo ir dvasininkų, dirbančių vyskupijoje. 1872 m. jų buvo 263, 1882 m. – 280, 1892 m. – 318⁵.

Dabar pereikime prie dvasininkų santykio su lietuvių kalba. Jau buvo kalbėta, kad Seinų (Augustavo) vyskupiją sudarė dvi tautinės grupės. Tačiau pradžioje reikia pažvelgti apskritai į dvasininkų kontingentą XIX a. pirmais dešimtmečiais iš pradžių Vygrių vyskupijoje, o vėliau Seinų (Augustavo) vyskupijoje. Iš Prūsijai atitekusių Žemaičių, Vilniaus ir Lucko vyskupijų dalių daug dvasininkų persikėlė į savo vyskupijų dalis, atitekusias Rusijos imperijai. Dėl to nuo pat Vygrių vyskupijos įkūrimo pradėjo trūkti dvasininkų parapijose. Padėtį sunkino, kad Vygrių vyskupija neturėjo savo diecezinės kunigų seminarijos. Vienas iš kelių buvo vienuolių įtraukimas į pastoracinį darbą parapijose. Prūsijos valdžia atiminėjo vienuolynų dvarus ir vienuolynai vienas po kito užsidarinėjo, o nemažai vienuolių iš vykdavo už Prūsijos ribų. Pirmasis Vygrių vyskupijos vyskupas Mykolas Karpavičius galėjo pastoraciniame darbe pasikliauti negausiais vietos vienuoliais ir tais kurie atvykdavo iš Rusijos imperijos. Prūsijos civilinė valdžia palankiai žiūrėjo į atvykėlius vienuolius ir net padėdavo gauti sekuliarizaciją Romoje.

Taigi, prieš įdarbinant vienuolius parapijose, reikėjo gauti sekuliarizaciją nuo vienuolinių įžadų. Tai galėjo padaryti tik Šventasis Tėvas. Pagal prof. W. Jemielity pirmieji vienuoliai sekuliarizaciją gavo 1799 m. tarpininkaujant karaliui Fridrikui Vilhelmui. Tai buvo vietiniai vienuoliai iš Vygrių kamaldulių vienuolyno, Seinų dominikonų vienuolyno. Kitais metais ir 1801 m. sekuliarizavosi dominikonų vienuoliai iš Seinų, Virbalio ir Liškiavos⁶. Tačiau rimtesnės paramos buvo galima tikėtis iš atvykusių vienuolių iš kaimyninių vyskupijų, t.y. Vilniaus ir Žemaičių. Tie lūkesčiai pasitvirtino. 1810 m. sekuliarizacijai buvo pristatyti 8 vienuoliai, 1811 m. – 34, 1814

³ Ibid., p. 334

⁴ Ibid.

⁵ Ibid., p. 336.

⁶ Witold Jemielity, „Zakonicy w duszpasterstwie, diecezja augustowska czyli sejneńska“, in: *Prawo kanoniczne*, 1998, Nr. 1–2, p. 152.

m. – 21, 1815 m. – 13⁷. Antai 1813 m. vienu kartu sekuliarizaciją gavo 37 vienuoliai⁸.

Kiek iš viso atvyko vienuolių į Vygrių, o vėliau į Seinų (Augustavo) vyskupiją sunku pasakyti. Šiek tiek aiškumo įneša archyviniai atvykusių vienuolių sąrašai. Pats didžiausias ir išsamiausias atvykusių vienuolių sąrašas saugomas Lietuvos valstybės istorijos archyve⁹. Mažesni archyviniai sąrašai yra Lomžos vyskupijos archyve¹⁰. Šių archyvinių šaltinių duomenis paskelbė straipsnio autorius¹¹. Pagal šiuose šaltiniuose pateikiamus duomenis į Vygrių ir Seinų vyskupiją nuo XVIII a. pabaigos iki XIX a. vidurio iš viso atvyko 140 vienuolių. Absoliuti dauguma vienuolių atvyko iš Vilniaus vyskupijos ir tik keli iš Žemaičių vyskupijos. Dažniausiai atvykę vienuoliai iš Romos gaudavo sekuliarizaciją ir dirbdavo parapijose, bet buvo ir nesisekuliarizavusių vienuolių. Pasitaikydavo ir tokių vienuolių, kurie atgal sugrįždavo į Vilniaus vyskupiją. Ne visi atvykę vienuoliai buvo kunigai, buvo ir brolių. Atvykstantys vienuoliai priklausė įvairioms vienuolijoms: pranciškonai konventualai, augustinai emeritai, basieji karmelitai, dominikonai, senosios observancijos karmelitai, pijorai, bernardinai, atgailos kanauninkai, marijonai, bonifratrai, Laterano kanauninkai, trinitoriai, benediktinai, bazilijonai, augustinai. Daugiausia atvyko dominikonų ir bernardinų – po 34 vienuolius. Toks margas vienuolių kontingentas sudarė problemų vyskupijos hierarchams, kadangi buvo ne vienodas teologinis pasiruošimas, kildavo nesusipratimų dėl bažnytinės drausmės, moralės trūkumų. Buvę vienuoliai parapijose dirbo kapelionais, vikarais, klebonais. Buvo ir tokių, kurie pakilo hierarchijos laiptais: du tapo dekanais, 6 buvo patvirtinti Seinų (Augustavo) vyskupijos katedros garbės kanauninkais. Apskritai vertinant buvusių vienuolių išitraukimą į pastoracinį darbą, galima pabrėžti tą aplinkybę, kad buvę vienuoliai padėjo išspręsti dvasininkų trūkumo krizę Vygrių ir Seinų (Augustavo) vyskupijose. Tai prisidėjo prie vyskupijos pastoracinių problemų išsprendimo. Be to, reikia pažymėti, kad

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

⁹ Vilniaus vyskupijos vienuolių, gavusių atleidimą nuo vienuolinių įžadų Lenkijos karalystėje, sąrašas, 1829, in: *Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA)*, f. 694, ap. 1, b. 688.

¹⁰ Sąrašas dvasininkų, atvykusių iš Rusijos imperijos vakarinių gubernijų ir dirbančių Seinų (Augustavo) vyskupijos bažnyčiose, 1849-11-30, in: *Lomžos vyskupijos archyvas (ArLm)*, sign. II, l. 96–103; Sekuliarizuotų vienuolių sąrašas, b.m., in: *Ibid.*, sign. II 147, lapai nenurodyti.

¹¹ Algimantas Katilius, „Buvusių vienuolių dalyvavimas Vygrių ir Seinų (Augustavo) vyskupijų pastoracijoje“, 2015, p. 104–122.

daugiau kunigų trūko lietuviškose vyskupijos parapijose. Iš to, kad daug atvykusių vienuolių dirbo lietuviškose parapijose (1820 m. iš 114 lietuviškoje dalyje dirbusių kunigų, tik 38 buvo dieceziniai¹²), galima spręsti, kad dauguma atvykusių kunigų vienuolių mokėjo lietuvių kalbą.

Vyskupijoje kunigų trūkumo klausimą galėjo išspręsti tik diecezinės kunigų seminarijos įkūrimas. Dėl to vyskupas Mikalojus Jonas Manugevičius 1826 m. vyskupijos centre Seinuose įsteigė kunigų seminariją, kuri nepertraukiamai veikė iki 1915 m. pavasario. Per šį laikotarpį kunigais buvo išventinti 826 Seinų kunigų seminarijos auklėtiniai. Reikia nepamiršti fakto, kad iki 1863 m. dar veikė Tikocino kunigų seminarija. Šių abiejų seminarijų auklėtinių iš esmės pakako vyskupijos pastoraciniams poreikiams patenkinti.

Jau buvo minėta, kad Vygrių, o paskui Seinų (Augustavo) vyskupijoje trūko dvasininkų, kurie mokėtų lietuvių kalbą ir galėtų dirbti lietuviškose parapijose. Vienas iš kelių trūkumui pašalinti buvo jau minėtų vienuolių, kurie mokėjo lietuviškai, įtraukimas į pastoracinį darbą. Šiek tiek jaunuolių iš lietuviškos vyskupijos dalies vykdavo mokytis į Tikocino kunigų seminariją, bet tokių buvo nelabai daug. Tad išeitis buvo jaunuolių iš lietuviškos vyskupijos dalies patraukimas į Seinų kunigų seminariją. Seinai buvo ir geografiškai patogi vieta, nes įsikūrę lietuviškoje vyskupijos dalyje. Be to, ir vidurinio mokymo įstaigos (į seminariją stoti reikėjo keturių klasių išsilavinimo) kūrėsi lietuviškoje vyskupijos dalyje iš pradžių Seinuose, o paskui Suvalkuose ir Marijampolėje. Ypač daug auklėtinių į Seinų kunigų seminariją stodavo iš Marijampolės apskrities mokyklos, o vėliau gimnazijos. Pažiūrėkime ar iš lietuviškos vyskupijos dalies jaunuoliai stodavo į Seinų kunigų seminariją? Pagal klierikų geografinės kilmės vietą (geografinė kilmė iš bendro 1196 klierikų skaičiaus nustatyta 910 asmenų) daugiau klierikų atvyko iš vyskupijos lietuviškosios dalies (Naumiesčio (Vladislavo), Marijampolės, Vilkaviškio, Kalvarijos, Seinų apskričių arba dekanatų) 687 klierikai ir tai sudaro 75,5% nuo bendro 910 klierikų skaičiaus. Iš lenkiškosios vyskupijos dalies atvyko 178 klierikai (16,9%). Iš už vyskupijos ribų atvyko 45 klierikai (4,9%)¹³. Tikėtina, kad iš lietuviškosios vyskupijos dalies kilusių klierikų gimtoji arba tėvų namų kalba buvo lietuvių. Taigi, tokie asmenys, gavę kunigystės šventimus, galėjo pilnai įsijungti į pastoracinį

¹² Witold Jemielity, „Zakonicy w duszpasterstwie, diecezja augustowska czyli sejneńska“, p. 155.

¹³ Algimantas Katilius, *Katalikų dvasininkijos rengimas Seinų kunigų seminarijoje (XIX a.–XX a. pradžia)*, Vilnius: LII, p. 183.

darbą lietuviškose parapijose. Reikia pažymėti, kad seminarijoje lietuvių kilmės klierikai išmokdavo ir lenkų kalbą ir pilnavertiškai galėjo dirbti vyskupijos lenkiškose parapijose.

Apie XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje pastoracijoje vartojamą lietuvių kalbą neturime duomenų. Tačiau reikia manyti, kad lietuviškose parapijose bent pamokslai buvo sakomi lietuvių kalba. Anot Jono Basanavičiaus pirmas oficialiai dėmesį į lietuvių kalbą atkreipė vyskupas sufraganas Augustinas Polikarpas Marciejevskis, kuris pats lietuviškai mokėjo. Savo aplinkraščiuose jis pastebėjo, kad vyskupijoje vartojamos dvi kalbos lietuvių ir lenkų ir nurodė ganytojinius laiškus skelbti „žmonių kalba“. Taip pat nurodė ir civilinės valdžios paliepimus iš sakyklų skelbti vietinių gyventojų kalba¹⁴. Apskritai vertinant Seinų (Augustavo) vyskupijos vyskupų ordinarų ir vyskupijos valdytojų poziciją lietuvių kalbos atžvilgiu, reikia pabrėžti hierarchų geranorišką poziciją šiuo klausimu. Tačiau buvo ir išimčių. Vyskupas Paulius Strašinskis (1836–1847) griežtai pasisakė prieš lietuvių kalbą, lenkiškus giedojimus ir maldas įvedinėjo grynai lietuviškose parapijose. Tokia vyskupo pozicija daugiau rėmėsi kultūriniu pagrindu – lietuviams išmokus lenkiškai, pakils jų kultūra.

XIX a. pirmoje pusėje lietuvių kalbos vartojimas ar nevartojimas pastoracijoje daug priklausė nuo klebono ar kito dvasininko asmeninės pozicijos. J. Basanavičius pateikė pavyzdžius iš savo gimtosios Bartninkų parapijos. Nuo 1795 m. iki 1836 m. Bartninkų klebonu buvęs kun. Andriejus Žepnickis (Rzepnicki) per 40 metų tik silpnai lietuviškai su žmonėmis galėjo susikabėti. Visą bažnyčioje lenkų kalba atlikdavo¹⁵. Tokio apaštalinimo pasekmes vaizdžiai J. Basanavičius nusakė: „Žmonės ne mokėję nė kokių maldų, nė poterių, o ir tuos, kuriuos lenkiškai vapaliodavę, nesuprasdavę“¹⁶. Po kun. A. Žepnickio klebonu tapus kun. Jonui Burdulevičiui (Burduliui) padėtis pasikeitė, nes pradėjo bažnyčioje vartoti lietuvių kalbą. Šios naujovės netgi iš pradžių nesuprato parapijiečiai. J. Basanavičius rašo: „Patįs parapijonai, kurie buvo per ilgą laiką pripratę prie „ponų“ kalbos bažnyčioje, iš pradžių, mat, stėbjęs, kaip ešą galima garbinti Viešpatį „mužikų“ kalba ir tikėję, Dievas tik negalys tokios prastos jų kalbos, meldžianties, suprast, nė jų išklaustyti; bet, laikui bėgant, ir jie, matydami savo

¹⁴ Jonas Basanavičius, „Iš Seinų vyskupystės istorijos“, in: *Lietuvių tauta*, kn. 1, d. 3, Vilnius, 1909, p. 370.

¹⁵ Ibid., p. 378.

¹⁶ Jonas Basanavičius, *Baudžiava Lietuvoje. Bartninkų kraštas*, Vilnius: M. Kuktos spaustuvė, 1907, p. 47.

kunigo pasišventimą bažnytiniuose patarnavimuose ir didį uolumą prigimtosios kalbos platinimę, apsipratę su taja inovacija ir ėmęsi poterių lietuviškai mokintis. Taip palengvėle, kelių mėnesių tarpę, investinęs bažnyčion ne tik lietuviškus pamokslus, bet ir giesmes¹⁷. Šis Bartninkų klebono pavyzdys užkrėtė kaimyninių parapijų kunigus, ir jie bažnyčiose pradėjo vartoti lietuvių kalbą¹⁸. Savo monografijoje prof. Pranciškus Augustaitis pateikė daugiau pavyzdžių apie dvasininkų užimtą poziciją. Ilguvos klebonas Pranciškus Kuncevičius (klebonavo 1814–1855) mėgdavęs sakyti pamokslus lenkų kalba ir per atlaidus važinėdavo į kaimynines parapijas ir ten lenkiškai sakydavo pamokslus. Tuos jo pamokslus žmonės menkai suprasedavo ir jam mirus pasibaigė lenkiški pamokslai¹⁹. Ūdrijos parapijoje iš eilės buvo du klebonai, kurie lenkino parapiją, tai Andriejus Oldakovskis (Ołdakowski) klebonvęs nuo XIX a. pradžios iki 1832 m. ir Stanislovas Petženiakovskis (Petrzeniakowski) klebonavęs nuo 1832 iki 1860 metų²⁰. Apie lenkų kalbos vartojimo žalą lietuviškose parapijose savo atsakymuose į vyskupo Antano Baranausko anketą pažymėjo kai kurių parapijų dvasininkai. Antai Liškiavos parapijos atsakyme rašoma: „Tikėjimo pagrindus parapijiečiai apskritai labai menkai teišmano dėl to, kad apie 10 metų beveik iki šių dienų buvę labai apleisti čia valdžiusių dvasininkų; toks pat ir tikinčiųjų mokymo būdas. Kadangi visa parapija susideda iš lietuvių, o mokslai būdavo dėstomi lenkų kalba, net poterių mokė lenkiškai, dėl ko nesuprasdami tos kalbos, nė menkiausio supratimo neturėjo ir šiandien vyresnieji turi silpną supratimą apie tikėjimo tiesas, dėl ko įvairūs prietarai, kerai, užkalbėjimai puikiausiai klestėjo ir iki šios dienos nesiduoda radikaliai, nepaisant dvasininkijos pastangų, išraunami ir pašalinami. Tik maždaug 10–15 metų, kai buvo įvesta lietuvių kalba, kai pradėta mokyti, katekizuoti ir skelbti mokymus lietuvių kalba, suprantama visiems parapijiečiams, moralinė padėtis pamažu pradeda gerėti, ypač jaunesnės kartos visai kitos dvasios, didesnis religingumas, stropesnis bažnyčios lankymas, noriai imasi skaityti knygeles ir gana dažnai eina išpažinties“²¹. Bloga

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Jonas Totoraitis, *Sūduvos Suvalkijos istorija*, I dalis, Antrasis leidimas, Marijampolė: Piko valanda, 2003, p. 581.

¹⁹ P[ranciškus] A[ugustaitis], „Seinų dijecezijos bažnyčių monografija“, in: *Vadovas*, 1911, Nr. 34, p. 156.

²⁰ P[ranciškus] A[ugustaitis], „Seinų dijecezijos bažnyčių monografija“, in: *Vadovas*, 1911, Nr. 36, p. 392.

²¹ *Vyskupo Antano Baranausko anketa dvasininkams (1898 m.)*, parengė Algimantas Katilius, Vilnius: LII, 2012, p. 512–513.

padėtis dėl nesuprantamos kalbos vartojimo susidarė ir Metelių parapijoje: „Metelių parapija nuo seno, kiek girdėjau iš dvasininkų, kurie čia seniau vykdė apylinkių išganymo tvarką, už aplinkines parapijas religinio ir moralinio švietimo atžvilgiu buvo žemesnė, baisios dvasinės tamsos priedangoje dauginosi ir augo nusikalstamumas ir piktadarybės aukščiausiam laipsnyje, palaidumas, girtuoklystė, kerai, stabai, užkalbėjimai ir kitos nedorybės skverbėsi po visą parapiją, siaubingai apiplėšdamos tikinčiųjų širdis: ir tatai yra svarbiausia priežastis, kad šiandien su tokiu sugedusiu pagrindu mažai kas tepriimama; dirbi, kiek pajėgdamas, o naudos bemaž nematyti. Jeigu ne visą kalbę, tai bent didesnę jos dalį reikia priskirti dvasininkijai, kuri nesirūpino religiniu liaudies švietimu, nesirūpino, kad žmonės pažintų savo išganymą, kadangi kalbėjo į juos klausykloje ir sakykloje jiems nesuprantama kalba“²².

Liturginė kalba per visą XIX a. buvo lotynų kalbų. Tautinių kalbų vartojimas buvo leidžiamas taip vadinamose pridėtinėse pamaldose: evangelijos skaitymai, suplikacijos, rožančius, Graudūs verksmai, procesijų giedojimai, gegužinės, birželio ir spalio mėnesių pamaldos. Taip pat kalbos klausimas iškildavo ir pamokslų sakyme, mokymuose, katekizavime. Lietuvių ar lenkų kalbos vartojimas pridėtinėse pamaldose buvo svarbiausiu ginčų tarp lietuvių ir lenkų objektu. Kada prasidėjo masinis perėjimas prie lietuvių kalbos Seinų (Augustavo) vyskupijos bažnyčiose, sunkiai nustatoma. Tai turėjo prasidėti jau po 1863–1864 m. sukilimo ir tai apskritai reikia sieti su tautiniu atgimimu ir tautinės savimonės pasireiškimu Seinų kunigų seminarijoje. Buvo labai svarbu, kad tautiškai susipratę kunigai susiformuotų dar besimokydami seminarijoje ir po jos baigimo parapijose prisidėtų prie parapijiečių tautinio sąmoningumo kėlimo. Lietuvius klierikus Seinų kunigų seminarijoje imtis lituanistinės veiklos (rinkti liaudies, bandyti patiems rašyti) paskatino lenkų kalbos ir literatūros profesorius Stanislovas Jemiołkovskis, kuris seminarijoje dirbo 1864–1872 metais. Prasidėjusi lietuvių lituanistinė veikla buvo tęsiama vėlesniais metais. Šis darbas buvo atliekamas įvairiomis formomis ir netgi devintame dešimtmetyje buvo įkurta slapta klierikų organizacija. Kalbant apie slaptas klierikų darbo formas reikia išskirti vieną iš jų, tai klierikų slaptas lietuvių kalbos mokymasis iki tol, kol 1904 m. į seminarijos mokymo programą oficialiai buvo įvestas lietuvių kalbos dėstymas. Slaptas lietuvių kalbos mokymas turėjo praktinę reikšmę būsimam pastoraciniam darbui parapijose –

²² Ibid., p. 549–550.

išmokti tiek lietuvių kalbą, kad nedarkyta kalba būtų sakomi pamokslai. Be to, klierikai dalyvaudami organizuotoje veikloje įgaudavo visuomeninio darbo patirtį, kurį galėjo pritaikyti jau dirbdami parapijose.

Istoriografijoje nurodoma, kad pirmutinis dėmesį į lietuvių kalbos vartojimą bažnyčioje apie 1870 m. atkreipė Veisiejų vikaras Silvestras Leonavičius²³. J. Totoraitis rašė: „Žmonės tos parapijos, kaip apskritai tuo laiku dzukai, nemokėjo nei poterių, nei įsakymų, nei katekizmo ne tik lietuviškai, bet nei lenkiškai, nes lenkų kalba buvo jiems, arba labai mažai suprantama arba visai nesuprantama. Buvo jie, kaip man pabrėždamas pasakojo pats kun. Leonavyčius, tik krikštyti pagoniai, nemokėjusieji lemtai nė persižegnoti. Kun. Leonavyčiaus kalbinamas tos parapijos klebonas Sakevičius ėmė ir pats sakyti lietuviškus pamokslus ir leido tai daryti vikarui“²⁴. Kaip nurodo Jonas Reitelaitis kun. S. Leonavičius pargabeno 150 egz. Motiejaus Brundzos lietuviško elementoriaus ir išdalijo parapijiečiams. Šiame elementoriuje buvo poteriai ir katekizmas, tai jaunuoliai poterius turėjo išmokti lietuviškai²⁵. Perkeltas į kitas parapijas kun. S. Leonavičius taip pat bažnyčiose įvedinėjo lietuvių kalbą. Pasakyti ar visose lietuviškose parapijose buvo vartojama lenkų kalba sunku, nes neturime duomenų. Matyt, buvo parapijų, kur lietuvių kalba buvo vartojama nuo seno. Reikia pabrėžti, kad iki XX a. pradžios lietuviškose parapijose, kur buvo vartojama lenkų kalba, lietuvių kalba savo teises atgavo be didesnių sunkumų. Tai galime spręsti iš kun. Pr. Augustaičio monografijos, nes aprašydamas parapijas jis nemini apie kalbinius ginčus²⁶. Lietuvių ar lenkų kalbos vartojimo klausimas iškildavo taip vadinamose mišriose parapijose ar parapijose, kuriose gyveno mažesnė ar didesnė lenkų tautybės asmenų grupė. Vienoki ar kitokie susidūrimai dėl kalbų vartojimo vyko Alytaus, Berznyko, Kalvarijos, Lazdijų, Liubavo, Rumbonių, Seirijų, Simno, Smalėnų, Veisiejų, Vištyčio parapijose²⁷. Reikia pažymėti, kad vyskupijos hierarchai sprendami konfliktines situacijas dėl kalbų vartojimo stengėsi atsižvelgti į abiejų bekonfliktuojančių pusių poreikius. Iš paminėtų parapijų plačiausią mąstą įgavo konfliktas Berznyko parapijoje. Čia net buvo keliems metams užda-

²³ Jonas Totoraitis, *Lietuvos atgijimas*, Chicago, Ill.: „Draugo“ spauda, [1920], p. 95.

²⁴ *Ibid.*, p. 95–96.

²⁵ Jonas Reitelaitis, „Veisiejai“, in: *Tauta ir žodis*, kn. 5, Kaunas, 1928, p. 299.

²⁶ P[ranciškus] A[ugustaitis], „Seinų dijecezijos bažnyčių monografija“, in: *Vadovas*, 1911, Nr. 32–1912, Nr. 50.

²⁷ Plačiau žr.: Algimantas Katilius, „Pridėtinių pamaldų kalba Seinų vyskupijos bažnyčiose: XIX a.–XX a. pradžia, p. 11–56.

ryta bažnyčia ir atskirta bei įkurta nauja lietuviška Kučiūnų parapija. Kalbiniai klausimai Seinų vyskupijos parapijose buvo išspręsti iki Pirmojo pasaulinio karo. Ilgiausia tarpusavyje konfliktavo Vištyčio parapijos tikintieji.

2. Visuomeninė veikla

XIX a. pirmoje pusėje kunigų visuomeninė veikla nebuvo ryški. Kunigų darbas parapijose daugiausia pasireiškė pastoracine veikla ir sakramentų administravimu. Žinoma, galima būtų kalbėti apie tokius dvasininkų neordinarinius veiksmus kaip įsijungimą į sukilimus. Po 1863 m. sukilimo dvasininkai pradėjo įsitraukti į lituanistinę visuomeninę darbą. Kalbant apie dvasininkų visuomeninę veiklą, pirmiausia reikėtų kalbėti apie jų įsijungimą į lietuvių tautinį judėjimą arba į modernios lietuvių tautos formavimą. Šis įsijungimas pasireiškė įvairiomis formomis. Pirmiausia dvasininkai įsitraukė į slaptą veiklą ir tai buvo susiję su lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimu. Nuo XX a. pradžios pagrindine dvasininkų visuomeninės veiklos forma tapo dalyvavimas draugijų veikloje.

Knygnešiai ir spaudos platintojai. Kaip vienas iš pirmųjų visuomeninės veiklos pasireiškimų buvo dvasininkų įsijungimas į draudžiamos lietuviškos spaudos gabenimą ir platinimą. Tai buvo slapta dvasininkų veikla.

Pagal Benjamino Kaluškevičiaus ir Kazio Misiaus sudarytą Lietuvos knygnešių ir daraktorių biografinį žinyną pavyko nustatyti, kad šimtas Seinų (Augustavo) vyskupijos kunigų buvo susiję su knygnešyste ir daraktoryste²⁸. Kunigai prie knygnešystės prisidėjo įvairiomis formomis: knygnešiai (tokių buvo 29), draudžiamosios lietuviškos spaudos platintojai ir organizatoriai, knygnešių globėjai ir rėmėjai. Daugiausia kunigai prisidėjo prie draudžiamos lietuviškos spaudos platinimo ir platinimo organizavimo. Trys dvasininkai buvo nubausti. Kun. Juozapas Arnastauskas dvejiems metams ištremtas į Smolenską²⁹, kun. Petras Povilas Bulvičius už lietuviškos spaudos platinimą ir priklausymą *Sietyno* draugijai nubaustas 6 mėn. kalėti ir 3 metams tremties³⁰, kun. Vincentas Dargis nubaustas 3 metams tremties ir tremties vieta pasirinko Niežiną (Černigovo gub.)³¹. Plačiau aptarsime

²⁸ Benjaminas Kaluškevičius, Kazys Misius, *Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai 1864–1904*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2004; Tas pat, 2-oji knyga, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2014.

²⁹ Benjaminas Kaluškevičius, Kazys Misius, *Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai 1864–1904*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2004, p. 34.

³⁰ Ibid., p. 90

³¹ Ibid., p. 111.

labiau nusipelnusių dviejų kunigų knygnešių veiklą, tai Martyno Sederevičiaus ir Adomo Grinevičiaus.

Kun. Martynas Sederevičius (1829–1907) gimė Plėgų kaime Lukšių parapijoje. Mokėsi kun. Antano Tatarės įsteigtoje mokykloje Lukšiuose, vėliau Marijampolėje pas marijonus ir Marijampolės keturklasėje mokykloje. Pabaigus mokslus Marijampolėje, M. Sederevičių ėmė globoti jo pusbrolis kun. Antanas Marcinskis (Martynaitis), kuris dirbo Varšuvos arkivyskupijoje. Varšuvoje dar pasimokė ir įstojo į tenykščią kunigų seminariją³². 1855 m. įstojo į Seinų kunigų seminariją. 1858 m. lapkričio 27 d. vyskupas Motiejus Valančius išventino Varniuose kunigu. M. Sederevičiaus slaptas veikimas susijęs su Sudargo parapija, kur jisai nuo 1873 m. klebonavo. Vienas pirmųjų kun. M. Sederevičiaus biografų kun. Justinas Staugaitis jo veiklą vertino dviprasmiškai: „Lietuvių judėjimo šiandieninėje jo prasmėje Sederevičia ir nesuprato ir, galima sakyti, nekentė. Ypač smarkiai piktinosi kai kuriais „Aušros“ prieš tikėjimą išsišokimais. Vienok Sederevičia didelį atliko darbą spaudos uždraudimo laiku: viena, spausdino lietuviškąsias knygas, antra, platino jas po žmones“³³. Taigi kun. M. Sederevičius ne tik subūrė knygnešius, bet ir pats dirbo literatūrinį darbą – rašė ir vertė religinio moralinio turinio knygas, jas spausdino. Ant M. Sederevičiaus, knygų leidimas ir platinimas buvo dvi vieno darbo dalys. 1875–1903 m. M. Sederevičius parengė ir išleido apie 30 knygų ir maldaknygių³⁴. Kaip rašo Vytautas Merkys tarp tų knygų nebuvo politinio turinio knygų ir beletristikos, bet „Nereikia pamiršti, kad tuo metu religinė moralinė knyga turėjo didžiausią paklausą, ji pasiekdavo visus, net mažai raštingus žmones. Šiais lietuviškais leidiniais buvo sudaromas barjeras plisti tokiai pačiai kitakalbei literatūrai, prisidedančiai prie rusifikacijos ir polonizacijos“³⁵. Literatūriniam darbui kun. M. Sederevičius turėjo pagalbininkų ratą: vertėjų, kalbos žinovų, perrašinėtojų. Artimais bendradarbiais buvo Juozas Antanavičius, Serafinas Kušeliauskas ir kiti. Atgabentas iš Prūsijos knygas paslėpdavo pas patikimus Sudargo apylinkių gyventojus. Pasitaikius gerai progai, ypač naktimis, pas kun. M. Sederevičius išvežiodavo knygas į kaimyninius mieste-

³² Jonas Matijošaitis, *Knygnešių tėvas kunigas Martynas Sederevičius*. Trečioji laida, parengė Birutė Matijošaitytė, Vilnius, 2012, p. 8.

³³ Meškus (Justinas Staugaitis), „Keli žodžiai apie vieną nepaprastąjį mūsų praeities veikėją“, in: *Vilties priedas*, 1914, Nr. 5/6, p. 143.

³⁴ Benjaminas Kaluškevičius, Kazys Misius, *Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai 1864–1904*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2004, p. 415.

³⁵ Vytautas Merkys, *Knygnešių laikai. 1864–1904*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1994, p. 246.

lius ir įduodavo platintojams. Su knygomis pasiekdavo įvairias Suvalkijos ir Žemaitijos vietas ir gana tolimas vietas Kapčiamiestį, Seinus. Knygoms platinti buvo subūręs nemažai pagalbininkų³⁶.

Kitas nusipelnęs knygnešys buvo kun. Adomas Grinevičius (1845–1932). Gimė 1845 m. sulenkėjusioje bajorų šeimoje Liudvinavo parapijoje. Besimokydamas Marijampolėje ir Seinų kunigų seminarijoje atgaivino lietuviškumą. Kunigu išventintas 1870 m. birželio 26 d. Plačiausiai savo knygnešio veiklą išvystė vikaraudamas Ūdrijos (nuo 1871 m.) ir Kalvarijos (nuo 1878 m.) parapijose. 1891 m. paskirtas Ūdrijos parapijos klebonu. Neišlaikęs įtampos 1894 m. nutraukė knygnešystę. Kun. A. Grinevičius bendradarbiavo su knygnešiais kun. M. Sederevičiumi, Juozu Kancleriu, Antanu Švedu. Jam pavyko sukurti lietuviškos spaudos platinimo tinklą Pietų Lietuvoje. Spaudinius veždavo pats arba klebono vežėjui. Platino ne tik religinę, bet ir pasaulietinę literatūrą. Buvo suorganizavęs „Šviesos“ skaityklą-knygyną netoli Kalvarijos esančiame Jurgežerių kaime³⁷. Anot amžininkų per Kalvariją ėjo šimtai tūkstančių egzempliorių lietuviškų raštų³⁸. Lietuvišką literatūrą taip pat pristatydavo Seinų ir Kauno kunigų seminarijoms. Juozapas Stakauskas apie A. Grinevičių rašė: „Ilgus metus pristatinėdavo Seinų seminarijai lietuviškos literatūros Kalvarijos vikaras kun. Adomas Grinius-Grinevičius. Buvo tai idealus žmogus. Tiek daug metų varė kontrabandą su pasišventimu ir niekad neįkliuvo, netgi nebuvo įtartas“³⁹. Įtarimų susilaukdavo ir žandarai darydavo kratas, bet iš anksto perspėtas suspėdavo lietuvišką spaudą paslėpti.

Iš pateiktos apžvalgos apie Seinų (Augustavo) vyskupijos kunigų įsijungimą į draudžiamos lietuviškos platinimą, galima padaryti pora išvadų. 1. Tai buvo pakankamai masiškas kunigų įsitraukimas į kultūrinę ir kai kuria prasme galima traktuoti kaip politinę (pasipriešinimas oficialiai carinės valdžios politikai) veiklą. 2. Plėtodami šią nelegalią veiklą kunigai prisidėjo prie lietuvių tautinio atgimimo plėtojimo.

Socialinis projektas. Čia turime galvoje 1905 m. pabaigoje kun. Justino Staugaičio Marijampolėje įsteigtą vaikų darželį ar kaip tada vadinta „apsar-

³⁶ Ibid., p. 248.

³⁷ Benjaminas Kaluškevičius, Kazys Misius, *Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai 1864–1904*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2004, p. 158.

³⁸ [Antanas Milukas], *Spaudos laisvės ir Amer. liet. organizuotės sukaktuvės. Antra laida. Pranaičių Julės lėšomis*, Philadelphia, Pa, b.m., p. 93.

³⁹ Juozapas Stakauskas, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, sudarė Algimantas Katilius, Vilnius: Aidai, 2002, p. 217.

gos namais“. Kun. J. Staugaičio įsijungimui į visuomenės reikalų sprendimą daug lėmė faktas, kad jis dešimtmetį dirbo Varšuvos arkivyskupijoje ir gerai susipažino su lenkų pastangomis spręsti įvairias socialines ir kultūrinės problemas.

Apie darželio įkūrimo aplinkybes ir jo veiklą yra nedaug išlikusių paliudijimų. Archyvuose yra išlikusi tik byla apie darželio įregistravimą civilinės valdžios institucijose. Registracija pavyko ne iš pirmo karto, o prireikė net trijų bandymų⁴⁰. Darželio veiklos organizavimui buvo įkurta Šv. Kazimiero draugija. Suvalkų gubernatoriaus patvirtintuose įstatuose sakoma: „Marijampolės mieste kaip ir visuose miestuose gyvena daug neturtingų šeimų, kurių vaikai auklėjami pačiomis kukliausiomis sąlygomis: tėvai visą dieną dirba ne namuose, vaikai būna be jokios priežiūros ir atsiduria gatvės blogoje įtakoje. Tam kad būtų pagelbėta nelaimingiems tėvams steigiama Marijampolės mieste dienos prieglauda Šv. Kazimiero pavadinimu. Prieglaudai vadovauja specialiai pasirengusi, žinanti Frebelio [Fröbel] metodą globėja (auklėtoja). Į prieglaudą priimami nuo 3 iki 8 metų abiejų lyčių katalikų tikėjimo vaikai. Taip kaip minėtoji prieglauda savo veiklai neturi jokių lėšų, tai Marijampolės miesto katalikų tikėjimo gyventojai įsteigė tokiu pačiu pavadinimu draugiją, kurios nariai savo įnašais sukurs kapitalą, reikalingą įstaigos išlaikymui“⁴¹. Šiek tiek žinių apie vaikų darželio veiklą sužinome iš „Žiburio“ draugijos protokolų ir steigėjo kun. J. Staugaičio atsiminimų. 1906 m. spalio 1 d. vykusiame visuotiniame „Žiburio“ draugijos susirinkime konstatuota: „Draugija įsteigė „apsargos namus“ šventojo Kazimiero vardu, kur gauna prieglaudą apie 60 neturtingų tėvų vaikų“⁴². Vysk. J. Staugaitis taip pat savo atsiminimuose pažymi, kad darželyje buvo auklėjama apie 60 lenkų ir lietuvių tautybių vaikų⁴³. Plačiau apie vaikų darželio kontingentą ir veikimo sąlygas jo įkūrėjas rašė: „Į vaikų darželį kandidatai, aišku, turėjo būti imami iš vadinamųjų miesto drumzlių: girtuoklių, tėvų vaikai, vaikai pavainikiai – tai, žinoma, bus pirmieji kandidatai į tokią įstaigą. Bet tokiems vaikeliams globoti kaip tik sunku bus gauti paramos iš kaimiečių. Ką jie čia, girdi, maitinsią mergų ir

⁴⁰ Plačiau žr.: Algimantas Katilius, „Kunigo Justino Staugaičio visuomeninė veikla 1905–1915 metais“, p. 14–15.

⁴¹ Marijampolės Šv. Kazimiero draugijos neturtingų katalikų tikėjimo vaikų prieglaudai įstatai, in: LVIA, f. 1009, ap. 1, b. 729, l. 15.

⁴² Marijampolietis, „Marijampolė“, in: *Šaltinis*, 1906, Nr. 29, p. 458.

⁴³ Justinas Staugaitis, Mano atsiminimai. II papildytas leidimas, parengė vysk. Jonas Boruta SJ, dr. Regina Laukaitytė, Algimantas Katilius, Vilnius: LKMA, 2006, p. 199.

miesto vaikų! Kaimiečiams reikia piemenų. Jei tokie vaikai būsią tam tikroj įstaigoj globojami ir mokomi, tai iš kur ūkininkai piemenų gausią? Vaikų darželis tegalėjo būti suprantamas tik inteligentams. Bet šie Marijampolėje, deja, dažniausiai buvo lenkai, ypač tie, iš kurių darželiui galima buvo tikėtis materialės paramos. Aišku, čia reikėjo elgtis diplomatiškai: visiškai nekelti tautybės klausimo, tik pabrėžti katalikybės dėsnis. Taip ir buvo padaryta. Buvo įkurta Šv. Kazimiero Draugija vaikų darželiui remti. Draugijos įstatai buvo parašyti lietuviškai, bet nariais buvo priimami visi katalikai, ar jie būtų lietuviai ar lenkai, kurie tik pasižadėjo tam tikrą mokesį duoti darželio naudai. Steigiamajam Šv. Kazimiero Draugijos susirinkime buvo kalbama lietuviškai ir lenkiškai. Lenkų į draugiją įsirašė ar tik ne daugiau, kaip lietuvių. Lenkai statė draugijos valdybai tik vieną sąlygą: jei darželyje būsią lenkų vaikų, tai jie turi būti mokomi lenkiškai. Sunku buvo su tuo nesutikti⁴⁴. Toks tautinis reveransas nepatiko karšties patriotams lietuviams ir ėmė triukšmą kelti prieš darželio steigėją ir patį darželį – esą palaikoma lenkybė ir bus lenkinami vaikai. Realybė parodė, kad ta lenkiškumo baimė nebuvo pagrįsta. Beveik visi darželio auklėtiniai buvo lietuviukai, nors atsirado keletas, kurių tėvai pareikalavo poterius mokyti lenkiškai. Visa kita darželyje – žaidimai, dainelės, giesmelės ir visos darželio pamokos vyko lietuviškai. Dėl to vaikai lenkai išmoko darželyje išmoko gražiai kalbėti, giedoti ir dainuoti lietuviškai⁴⁵.

Darželis veikė dar 1908 m. ir tai matosi iš „Žiburio“ draugijos 1908 m. gegužės 31 d. vykusio susirinkimo protokolo: „Prašant Šv. Kazimiero Valdybai prisidėti prie laikymo mažučių vaikų apsaugos, „Žiburio“ susirinkimas nutarė: Tik tuomet galima būsią prisidėti prie apsaugos namo, kada 1) Šv. Kazimiero valdyba susidės pusiau iš „Žiburiečių“ ir Kazimieriečių, 2) jeigu miestas ir toliau neatsisakys prisidėti prie apsaugos, 3) jei bus priimama apsaugon vaikai tiktai tikri našlaičiai arba visai nuvargusių tėvų, 4) jei bus priimama našlaičiai ir iš kaimų“⁴⁶. Kun. J. Staugaitis vaikų darželio idėją siekė paskleisti plačiau ir ta proga paskelbė straipsnį spaudoje⁴⁷. Apie

⁴⁴ Justinas Staugaitis, „Lietuvybės ir kultūros bare prieš 30 metų“, in: Židinys, 1936, Nr. 10, p. 323–324.

⁴⁵ Ibid., p. 324

⁴⁶ „Žiburio“ draugijos susirinkimo protokolas, 1908-05-31, in: *Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštynas (LIIBR)*, f. 4–435, l. 56. Kazys Šapalas teigia, kad darželis buvo uždarytas 1907 m. Žr. Kazys Šapalas, „Žiburio“ draugija ir jos mokyklos, sudarytojai Teresė Gustienė, Vida Pukienė, Algimantas Katilius, Marijampolė: Piko valanda, 2009, p. 213.

⁴⁷ Meškus (Justinas Staugaitis), „Apie vaikų auklėjamuosius namus“, in: *Šaltinis*, 1907, Nr. 9, p. 131–133.

vaikų aklėjimo svarbą straipsnio autorius rašė: „To nuo mūsų reikalauja ir mūsų krikščioniškasis tikėjimas ir mūsų pačių labas, nes juo daugiau bus dorų žmonių, juo šiame pasaulyje bus ramesnis ir laimingesnis gyvenimas“⁴⁸. Nežiūrint visų pastangų vaikų darželis Marijampolėje ilgai neišsilaikė. Apie priežastis, kodėl vaikų darželis nustojo veikęs, kun. J. Staugaitis atsiminimuose rašė: „Pačiam steigėjui dideliu vargu pavyko prie darželio išlaikyti lenkus ir lietuvius. Steigėjui išvykus iš Marijampolės, kilo lietuvių ir lenkų ginčai ir žuvo darželis. Antrą kliūtį sukėlė kaimiečiai ūkininkai. Jie darželio stačiai kęste nekontentė. Ūkininkai ne tik darželiui nieko neduodavo, bet ir smarkiai prieš jį agitavo“⁴⁹. Suvalkiečių ūkininkams reikėjo piemenų gyvuliams ganyti, o kas ganys, jeigu neturtingi vaikai „būsią tam tikroj įstaigoj globojami ir mokomi“⁵⁰. Nežiūrint nesėkmės, vaikų darželio įsteigimą Marijampolėje reikia vertinti kaip pirmą tokio pobūdžio socialinę iniciatyvą Lietuvoje.

„Žiburio“ draugija. Prie svarbiausių Seinų (Augustavo) vyskupijos dvasininkų kultūrinio veikimo darbų reikia priskirti švietimo draugijos „Žiburys“ įkūrimą Marijampolėje. Šios draugijos įkūrimo iniciatyva taip pat priklausė visuomeniškai aktyviam kunigui J. Staugaičiui⁵¹.

„Žiburio“ draugijos steigiamasis susirinkimas vyko 1906 m. gruodžio 6 d. Marijampolėje. Kun. J. Staugaičio nuopelnai steigiant draugiją akivaizdūs. Steigiamojo susirinkimo protokole tiesiogiai nurodoma, kad kun. J. Staugaitis sumanė, sukviėtė susirinkimą ir įsteigė Marijampolėje draugiją, kurios tikslas šviesti žmones. J. Staugaitis parašė įstatus draugijai, kuriai suteiktas pavadinimas: *Lietuvių krikščionių draugija „Žiburys“*. Šiuos įstatus perskaitė susirinkime ir susirinkimo dalyviai juos vieningai priėmė⁵².

Steigiamajame susirinkime išrinkti draugijos valdymo organai. Valdymo pirmininku tapo kun. J. Staugaitis, pagalbininku – Vosylis, išdinininku – Vincas Penčyla, knygininku – kun. Tautkevičius, sekretoriumi – Antanas Staugaitis. Revizijos komitetą sudarė: Kriaučiūnienė, Kazimieras Gavėnas, Chmieliauskas. Atskaitų komitetą: kun. Motiejus Gustaitis, Petras

⁴⁸ Ibid, p. 132.

⁴⁹ Justinas Staugaitis, Mano atsiminimai, p. 199.

⁵⁰ Ibid, p. 198.

⁵¹ Apie „Žiburio“ draugijos įkūrimo aplinkybes ir tikslus plačiau žr.: Algimantas Katilius, Kunigas Justinas Staugaitis – visuomeninių organizacijų kūrėjas XX a. pradžioje, p. 44–46.

⁵² „Žiburio“ draugijos steigiamojo susirinkimo protokolas, 1906-01-06, in: *LIIIR*, f. 4–434, l. 1.

Kriaučiūnas, Motiejus Endziulaitis⁵³. Apie draugijos pirmininko rinkimus įdomų faktą pateikė kun. Antanas Uogintas, kad įkūrus „Žiburio“ draugiją, kai buvo renkamas jos pirmininkas, daugiau balsų gavo kun. M. Gustaitis, bet jis atsisakė, užleisdamas pirmininko vietą steigėjui⁵⁴. Kun. M. Gustaitis buvo Marijampolės gimnazijos tikybos mokytojas ir dėl to buvo labiau žinomas Marijampolėje nei ką tik neseniai apsigyvenęs Marijampolėje kun. J. Staugaitis.

Apie kunigų dalyvavimą „Žiburio“ draugijas veikloje ir tuo pačiu apie visuomeninį jų aktyvumą galima spręsti iš jų užimtų vadovaujančių vietų draugijos skyriuose. „Žiburio“ draugija buvo įsteigusi 63 skyrius įvairiose Suvalkų gubernijos vietose. Skyriuose valdyba susidėjo iš tokių pareigybių: pirmininko, pavaduotojo, išdininko, knygininko ir sekretoriaus. Pagal Kazio Šapalo surinktus duomenis kunigai skyrių pirmininkais buvo 57 skyriuose. Visai kunigų valdybose nebuvo trijuose skyriuose. Kituose skyriuose, kur kunigai nebuvo pirmininkais, tai jie įėjo į valdybų sudėtį. Parapijose kuriose dirbo keli kunigai valdybos nariais tapdavo du ar trys kunigai. Antai Kalvarijos skyriuje valdybos pirmininku, pavaduotoju ir išdininku buvo kunigai. Marijampolės skyriuje kun. Vladas Draugelis įvairiais metais buvo pirmininku, pavaduotoju, išdininku ir labai pasižymėjo savo veiklumu. Naumiesčio skyriuje vienu ar kitu metu pirmininku, išdininku, knygininku, sekretoriumi buvo kunigai. 1907 m. Pajevonio skyriuje pirmininku, pavaduotoju ir knygininku buvo kunigai. 1906 m. Punsko skyriuje pirmininku, pavaduotoju, išdininku buvo kunigai. Seinų skyriaus valdyboje visą laiką pirmininku buvo kunigai, vienais ar kitais metais pavaduotoju, išdininku, knygininku taip pat buvo kunigai. 1907 m. Simno skyriuje pirmininku, išdininku ir sekretoriumi buvo kunigai. Vilkaviškio skyriuje vienais ar kitais metais valdyboje buvo pirmininku, pavaduotoju, išdininku, sekretoriumi. Kybartų skyriuje valdybą sudarė tik pasauliečiai, kadangi čia nebuvo katalikų bažnyčios. Kybartai priklausė Virbalio parapijai ir šios parapijos klebonas nenorėjo, kad parapijoje būtų du „Žiburio“ draugijos skyriai. Dėl to Kybartų skyrius veikė tik 1907–1908 metais⁵⁵. Paluobių skyriuje visi valdybos nariai buvo ūkininkai. Taip pat kunigų nebuvo Tabakinės skyriaus valdyboje. Aukštojoje Panemunėje skyrius įsteigtas 1913 m. ir valdybą sudarė vien pasauliečiai asmenys. 1910 m. įsteigus Šventežerio skyrių jam vadovavo ūkininkai. Tik 1910 m. išdininku buvo kun. Antanas

⁵³ Ibid., l. 7.

⁵⁴ Iš kun. Antano Uoginto atsiminimų, b.d., in: *LNMBRKRS*, f. 197–119, l. 11.

⁵⁵ Kazys Šapalas, „Žiburio“ draugija ir jos mokyklos, p. 187.

Šmulkštys, o 1914 m. sekretoriumi kun. Jonas Reitelaitis⁵⁶. Taip pat Višakio Rūdos skyriui vadovavo ūkininkai, tik knyginku buvo kun. Feliksas Martišius⁵⁷.

Vieno ar kito skyriaus veikla dažnai priklausė nuo kunigų veiklumo. Antai iš Lankeliškių 1911 m. iškėlus kun. Juozą Luckų „Žiburio“ skyriaus veikimas apmirė ir jau neatsigavo⁵⁸. 1912 m. kun. Juozapą Laukaitį išrinkus atstovu į IV dūmą Leipalingio skyriaus veikla apmirė⁵⁹. Lukšių skyriuje, kol vadovavo kun. Juozpas Skinkys, veikimas buvo intensyvus. Jį pakeitęs kun. Pranciškus Garmus nepajėgė taip sėkmingai vadovauti ir sumažėjo narių skaičius, skyriaus pajamos. Atkėlus energingą vikarą kun. Leoną Seniūną skyriaus veikimas vėl suaktyvėjo⁶⁰. Simno skyrius vadovaujant kun. Pranui Račiūnui veikė aktyviai. Jį iškėlus skyriaus veikla sumažėjo, netgi biblioteka nustojo veikti. 1910 m. atkėlus kun. Juozą Danielių veikla vėl pagyvėjo. Pradėjo vėl veikti biblioteka, skaitykla⁶¹. Kartais skyriaus veikimui įtakos turėdavo kunigo tautinis nusistatymas. Į Liubavo parapiją, atkėlus vikarą Matą Plaušnaitį, jis rėmė lenkus, stengėsi likviduoti lietuviškas organizacijas, panaikinti jų veikimą. „Žiburio“ draugijos skyriaus kun. M. Plaušnaitiui nepavyko panaikinti, bet veikla buvo pristabdyta. 1909 m. į Liubavą atkėlus vikaru kun. Juozapą Montvilą skyrius imta atgaivinti⁶². Sintautų skyriaus veikla beveik sustojo kai 1907 m. sudegė Sintautų bažnyčia⁶³.

Iš visų „Žiburio“ draugijos skyrių pats stipriausias buvo Marijampolės skyrius. Marijampolės „Žiburio“ skyrius buvo vadinamas centriniu skyriumi ir iki 1908 m. skyriaus valdyba drauge ėjo draugijos centro pareigas⁶⁴. Šis skyrius plačiausiai išvystė iš visų draugijos skyrių veiklą. K. Šapalas rašo: „Skyriaus veikimas buvo platus. Jis laikė knygyną, skaityklą, senelių prieglaudą, dvi pradžios mokyklas, suaugusiųjų kursus, įsteigė ir padėjo išlaikyti mergaičių progimnaziją, turėjo artistų mėgėjų būrelį, kuris rengė vaidinimus ne tik Marijampolėje, bet ir kitose Sūduvos vietose. Skyriaus iniciatyva Marijampolėje įsteigta Krikščionių darbininkų draugija, Blaivybės draugija, „Žagrės“ sindikatas ir dar kitos organizacijos. Skyrius buvo vienas

⁵⁶ Ibid., p. 289.

⁵⁷ Ibid., p. 311.

⁵⁸ Ibid., p. 195.

⁵⁹ Ibid., p. 198.

⁶⁰ Ibid., p. 210.

⁶¹ Ibid., p. 269–270.

⁶² Ibid., p. 203–204.

⁶³ Ibid., p. 272.

⁶⁴ Ibid., p. 213.

iš rengėjų pirmosios lietuvių žemės ūkio parodos Marijampolėje, įvykusios 1911 m.⁶⁵.

„Žiburio“ draugijos vienas iš pagrindinių uždavinių buvo švietimas. Draugija pradžios mokyklas buvo įsteigusi šiose vietovėse: Degučiuose–Kvietiškyje, Garliavoje, Gudaičiuose, Igliaukoje, Kalvarijoje, Marijampolėje, Naumiestyje, Pilviškiuose, Rudėnuose, Seinuose, Virbalyje⁶⁶. Vienas iš sunkesnių uždavinių buvo surasti mokytojus, kadangi privačių mokyklų mokytojai negalėjo išsitarnauti pensijos. Tai jaunesni mokytojai neidavo, asmenų be mokytojo cenzo netvirtindavo valdžia. Naumiesčio pradžios mokykla atidaryta netrukus po „Žiburio“ draugijos skyriaus įkūrimo. Mokytoju sutiko dirbti pensininkas Mykolas Katilius. Atlyginimo jam mėnesiui buvo mokama 25 rubliai. Pinigus mokytojui sudėdavo kunigai: klebonas 10 rb, o vikarai po 5 rublius⁶⁷. Igliaukoje „Žiburio“ draugijos mokykla veikė neilgai, nes mokyklos išlaikymas skyriui buvo brangus ir dėl to ėmė rūpintis, kad būtų atidaryta valdžios išlaikoma pradžios mokykla. 1910 m. buvo atidaryta valdžios išlaikoma pradžios mokykla ir „Žiburio“ draugijos mokyklos mokiniai perėjo mokytis į valdžios mokyklą ir draugijos mokykla nustojo veikusi⁶⁸. Pilviškių skyrius įsteigė mokyklą mergaitėms, bet ji veikė tik dvejus metus. Ji buvo uždaryta kaip neturinti formalaus mokyklų direkcijos leidimo⁶⁹. Valdžios institucijos ne visada leisdavo įkurti pradžios mokyklas. Žemosios Panemunės skyrius norėjo atidaryti mokyklą, surado mokytoją, bet valdžia nedavė leidimo. Švietimo srityje be pradžios mokyklų svarbų vaidmenį atliko skyrių steigiamos daraktorių mokyklėlės kaimuose. Jas buvo įsteigę nemažai skyrių. „Žiburio“ draugija pasidarbavo ir vidurinio mokslo srityje, Marijampolėje įsteigdama mergaičių progimnaziją.

Pagrindinė „Žiburio“ draugijos kultūrinės veiklos formų – tai bibliotekų arba kaip tada vadinta knygynų steigimas. Mažesnę ar didesnę biblioteką buvo įsteigę beveik visi draugijos skyriai. Dauguma skyrių buvo įsteigę ir skaityklas. Skyriai prenumerodavo lietuviškus laikraščius, skirdavo lėšų knygų įsigijimui. Skyriuose buvo rengiamos paskaitos įvairiomis temomis, paminimos vienokios ar kitokios sukaktuvės. Taip pat skyriuose buvo rengiami vakarai su vaidinimais. Keletas skyrių buvo suorganizavę

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid., p. 322.

⁶⁷ Ibid., p. 228.

⁶⁸ Ibid., p. 176.

⁶⁹ Ibid., p. 242.

chorus. Draugija vienu iš savo uždavinių laikė beraščių sumažinimą ir dėl to skyriuose buvo steigiami įvairūs suaugusiųjų kursai. Jie buvo įsteigti 16 draugijos skyrių. Dauguma skyrių nariais buvo ūkininkai. Dėl to nemažai dėmesio buvo skiriama ūkininkų švietimo reikalams, skaitomos paskaitos, parsigabamos trąšos, kai kurių skyrių iniciatyva kūrėsi ūkio rateliai. Skyriuose nemažai dėmesio buvo skiriama blaivybės propagavimui, kovai su girtuoklyste, boikotuojama alinės ir monopoliai, steigiami Blaivybės draugijos skyriai. „Žiburio“ draugijos skyrių akiratyje buvo ir elgetų reikalai. Apie elgetų šelpimą buvo kalbama skyrių susirinkimuose. Pavargėlių prieglaudą įsteigė Lukšių skyrius. 1908 m. Seirijų skyrius atidarė prieglaudą, kurioje tilpo 12 senelių elgetų. Originaliai elgetavimo problema buvo sutvarkyta Ūdrijos skyriuje. Skyriaus susirinkime buvo nutarta tikriems pavargėliams išduoti draugijos ženklelius, kad jie turi teisę elgetauti ir taip išvengti apsimetėlių elgetų. Ženkleliai buvo išduoti 21 elgetai⁷⁰.

Savo veiklos pradžioje „Žiburio“ draugija ėmėsi priemonių atstovauti ir ūkininkų interesus, bet šis planas nepavyko⁷¹.

Tuo laiku svarbus buvo ne tik ūkininkų klausimas, bet ir darbininkų. Dėl to „Žiburio“ draugija ėmėsi spręsti ir darbininkų klausimą, kurdama jiems atskirą draugiją. Lietuvoje buvo aktualus ne tiek miesto darbininkų klausimas, kiek kaimo darbininkų, dirbusių dvaruose ir pas ūkininkus. Tokių darbininkų Lietuvoje galėjo būti apie 400 tūkstančių⁷².

Darbininkų klausimu susirūpinta nuo „Žiburio“ draugijos veiklos pradžios. Kun. J. Vailokaitis „Šaltinyje“ rašė: „Manoma dar padaryti prie „Žiburio“ trečiąjį skyrių – darbininkų, nes darbininkai ne mažiau už ūkininkus reikalauja pagerinimo buvimo“⁷³. Konkrečių organizacinių žingsnių imtasi 1907 m. rugsėjo 12 d. vykusiame „Žiburio“ draugijos visuotiniame susirinkime: „Pagerinti darbininkų buvimo, nutarta sutverti atskirą jų draugiją, susidedančią iš trijų rūšių, būtent: iš miesto kaipo ir dvarų darbininkų. Toji draugija reiktų tvirti pirma miestuose; iš miestų reiktų veikti kaimuose ir tarp dvaro darbininkų“⁷⁴. Susirinkimas kun. J. Staugaičiui pavedė parengti darbininkų draugijos įstatus, kuris šiuos įstatus apsiėmė

⁷⁰ Ibid., p. 294.

⁷¹ Apie tai plačiau rašyta: Algimantas Katilius, „Pastangos XX a. pradžioje Užnemunėje įsteigti žemės ūkio mokyklą“, in: *Terra jatwezenorum*, t. 9, d. 1, Punksas, 2017, p. 20–210.

⁷² Kazys Šapalas, „Žiburio“ draugija ir jos mokyklos, p. 48.

⁷³ Skrebenius (Juozas Vailokaitis), „Lituvių krikščionių demokratų draugija „Žiburys“, in: *Šaltinis*, 1906, Nr. 34, p. 536.

⁷⁴ „Žiburio“ visuotinio susirinkimo protokolas, 1907-09-12, in: *LIIBR*, f. 4–434, l. 37.

parengti per tris mėnesius⁷⁵. 1908 m. sausio 7 d. vykusiame draugijos metiniame susirinkime kun. J. Staugaitis perskaitė referatą apie darbininkų padėtį Lietuvoje. Autoriaus svarbiausia mintis buvo ta, kad „darbininkų klausimas negali būti skyrium rišimas nuo kitų Lietuvos reikalų ir pagerinti jų (darbininkų) padėjimą, anot autoriaus žodžių, galima: a) keliant krašto kultūrą, b) pasirūpinus apie pačius darbininkus“⁷⁶. Savo referate J. Staugaitis pristatė ir darbininkų draugijos įstatus⁷⁷. Po referato kilusiose diskusijose buvo svarstomas klausimas: ar steigti atskirą darbininkų draugiją, ar sujungti su „Žiburiu“⁷⁸. Susirinkimas nusprendė įsteigti dvi komisijas: vieną Marijampolėje, kitą Vilkaviškyje. Abi šios komisijos turėjo organizuoti visus darbininkus ir amatininkus. Komisijos, išsiaiškinusios darbininkų nuomonę ar jie nori turėti atskirą draugiją, ar veikti kartu su „Žiburiu“, privalėjo galutinai sutvarkyti įstatus ir juos oficialiai užregistruoti valdžios institucijose. J. Staugaitis manė, kad darbininkų draugija turėtų būti nepriklausoma nuo „Žiburio“. Jį palaikė kunigai J. Vailokaitis ir Antanas Civinuskas⁷⁹. Marijampolės komisijai vadovavo Antanas Staugaitis, o Vilkaviškio komisijai kun. Tomas Žilinskas. Abi komisijos užmezgė ryšius su darbininkais. Darbininkai pritarė draugijos įkūrimui ir pasisakė už atskiros nuo „Žiburio“ organizacijos kūrimą. Komisijos galutinai parengė įstatus⁸⁰. Prašymą Suvalkų gubernatoriui steigti darbininkų draugiją pasirašė kun. J. Staugaičio brolis Antanas Staugaitis ir dar trys asmenys: Juozapas Širviniskas, Juozapas Gudelevičius ir Izidorius Užupis⁸¹. *Įstatai šiek tiek užkliuvu valdžios institucijoms ir juos reikėjo pataisyti. Pataisytus įstatus* Suvalkų gubernijos draugijų reikalų įstaiga Krikščionių darbininkų draugijos įstatus patvirtino 1909 m. vasario 27 dieną⁸². Taigi buvo įkurta atskira darbininkų organizacija.

Baigiant „Žiburio“ draugijos skyrių veiklos apibūdinimą, galima pasakyti, kad daug „Žiburio“ draugijos skyrių prisidėjo prie gyventojų švietimo ir kultūros kėlimo, socialinių problemų sprendimo. Be to, galima konsta-

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Viktoras Jokūbauskas, „Visuotinojo „Žiburio“ draugijos susirinkimo protokolas“, in: Šaltinis, 1908, Nr. 2, p. 26.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Valdas Pruskus, „Katalikų socialinė mintis Lietuvoje (XIX a. antroji pusė–XX a. pradžia)“, in: *LKMA Metraštis*, Vilnius, 1995, t. 9, p. 98.

⁸⁰ Kazys Šapalas, „Žiburio“ draugija ir jos mokyklos, p. 49.

⁸¹ LVIA, f. 1009, ap. 1, b. 797, l. 2.

⁸² Ibid, l. 15.

tuoti, kad kunigų įtaka „Žiburio“ draugijos veiklai skyriuose buvo didžiulė ir tai rodė kunigų tautinį angažuotumą. Seinų (Augustavo) vyskupijoje jau buvo išaugusi kunigų karta, kuriai rūpėjo modernios lietuvių tautos reikalai.

*Kunigų susivienijimas. Šio susivienijimo atsiradimas siejamas su kun. Jono Totoraičio vardu. Susivienijimo ištakos siekė 1906 metų rudenį. Kun. J. Totoraitis kunigų susirinkimo Marijampolėje metu pateikė sumanymą įkurti kunigų susivienijimą. Susirinkimas išrinko komisiją įstatams parengti, kuriai vadovavo kun. J. Totoraitis*⁸³. Kun. J. Totoraitis parengė susivienijimo įstatus ir pasiuntė Seinų (Augustavo) vyskupijos administratoriui prelatui Juozapui Antanavičiui. Prelatas peržiūrėjo įstatus ir atsiuntė nuo 1862 m. Paryžiuje veikusios kunigų organizacijos „Unio Apostolica“ knygutę. Kun. J. Totoraitis susivienijimo įstatus kiek buvo galima pataisė pagal administratoriaus atsiųstą knygelę ir ypač skyrelį apie asketizmą. Kun. J. Totoraitis administratoriui rašytame laiške pažymėjo susivienijimo veiklos pagrindą ir tikslus: „Susivienijimas tasai turėtų stovėti kaip ant sargybos ir tėmyti, kur yra pa(v)ojus, kur silpniausios mūsų vietos, kame neprietelius stipriai laikosi, ir tenai stoti prieš jį ir pasergėti, kas reikia, tėmyti, kas dedasi raštuose ir kas visokios rūšies draugijose nekartą slaptose ir mažai kam žinomose, o tečiaus didelę įtekmę darančiose. Kunigai atskiriam be susivienijimo gerai to padaryti negali, nes arba keli tą patį darbą dirbtų, arba to nepatėmytų, arba viską suverstų, kaip dabar kad yra, ant pečių daktarų. Be to, yra dalykų, kurių be susivienijimo jokių būdu negalima padaryti. Imkime šiokią pavyzdį. Išeina daug knygelių.

Jų reikia į knygynus, o čia nežinia ką jos vertos. Jų vienam negalima perskaityti, o susivienijimas pasidalytų darbą ir kas reikalinga galėtų spaudoje apgarsinti. Nauda iš to būtų ir pačiam susivienijimui ir kitiems. Kad tokis susivienijimas reikalingas, parodo jau mūsų praeities klaidos. Kad daugelis knygelių iš užsienio nešė į Lietuvą daug klaidų, mūsų diecezijos kunigai žinojo, pasibarė už tai, draudė, kad neskaitytų ir daugiau nieko nedarė. O klaidos dygo ir augo. Kunigai būdami išsisklaidę ir geriausius norus turėdami maža ką arba beveik nieko negalėjo padaryti. Susivienijimas turėtų būti tokis, kad galėtų dirbti ir kad savo reikalams pinigų turėtų. Dėl šios priežasties ir mokestis didelis“⁸⁴. Tas mokestis tikrai nemažas – 3

⁸³ Jono Totoraičio laiškas Pranciškui Būčiui, 1907-04-26, in: Algimantas Katilius, „Kunigo Jono Totoraičio MIC laišakai kunigui Pranciškui Būčiui MIC“, Terra jatwezenorum, t. 6, Punkskas: Punksko „Aušros“ leidykla, 2014, p. 236.

⁸⁴ Jono Totoraičio laiškas Seinų (Augustavo) vyskupijos administratoriui prelatui Juozapui

rubliai mėnesiui. Kaip matome iš pateiktos citatos kunigų susivienijimo svarbiausias uždavinys organizuoti ir koordinuoti kunigų veiksmus.

Kunigų susivienijimas buvo įsteigtas Marijampolėje 1907 m. kovo 3 d. vykusiame kunigų susirinkime. Į susivienijimą įstojo 16 kunigų⁸⁵. Susivienijimo įstatus patvirtino Seinų (Augustavo) vyskupijos administratorius prelatas J. Antanavičius. Įstatai atspausdinti atskira knygele⁸⁶.

Susivienijimas platesnės veiklos neišvystė. 1907 m. rudenį narių padaugėjo iki 20. Yra duomenų apie vieną susivienijimo susirinkimą, kuris vyko 1907 m. spalio 16 d. Marijampolėje. Į susirinkimą atvyko apie 30 kunigų. Susirinkimo programą sudarė 16 punktų. Iš kurių galima paminėti: susivienijimo darbai, straipsniai „Reikia vienytis“ ir „Kova prancūzų už mokyklas 19-tame šimtmetyje“, krikščionys demokratai, socialiniai kursai, rekolekcijos, ką mano susivienijimas apie blaivybę ir kiti⁸⁷. Atsiliepdamas apie šį susirinkimą kun. J. Totoraitis rašė: „Skirstėmės, rodos, susirinkimu pasikakinę. Vienas net buvo padavęs sumanymą, kad toki susirinkimai reikia tankiau daryti, net žiemą prieš užgavėnias“⁸⁸. Tačiau daugiau duomenų apie susivienijimo susirinkimus nepavyko rasti. Gal jų daugiau ir nebuvo. Kodėl Kunigų susivienijimo veikla plačiau neišsiplėtojo? Čia, matyt, teisis Arvydas Gaidys sakydamas, kad susivienijimo iškeltus uždavinius jau ėmėsi įgyvendinti „Žiburio“ draugija⁸⁹.

A. Gaidys rašo apie dar vieną su kun. J. Totoraičio vardu susijusią organizaciją. Tai 1907 m. įkurta jaunų kunigų slapta draugija, kurios tikslas buvo suburti kunigus ir bendromis jėgomis kovoti su plintančiu socializmu

Antanaičiui, 1907-02-28, in: Algimantas Katilius, „Kunigų susivienijimas: du kun. Jono Totoraičio laišakai“, Tėvynės sargas, 1998, Nr. 1 (96), p. 65.

⁸⁵ Arvydas Gaidys, „Lietuvių katalikų draugijų bruožai 1905–1907“, in: *Lietuvių atgimimo istorijos studijos, t. 7: Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia*, Vilnius: „Katalikų pasaulio leidykla“, 1994, p. 312.

⁸⁶ Įstatai Kunigų susivienijimui, Seinai: Laukaičio ir B-vės spaustuvė, 1907. Įstatuose susivienijimo tikslas numatytas: „Ginti katalikų tikėjimą Lietuvoje nuo viso, kas jo tiesoms yra priešinga, rūpintis savo Gilesniu ascetišku ir teologišku išsilavinimu, stojant į darbą literatiškame ir moksliskame judėjime iš vienos pusės, darbu prisidedant prie visokių draugijinio arba krikščioniškai – sociališko gyvenimo apsišėkimų iš kitos pusės, ir tuo platinant tarp žmonių krikščioniškąjį susipratimą ir apšvietimą“. Ibid., p. 3.

⁸⁷ Jono Totoraičio laiškas Seinų (Augustavo) vyskupijos administratoriui prelatui Juozapui Antanaičiui, 1907-09-29, in: Algimantas Katilius, „Kunigų susivienijimas: du kun. Jono Totoraičio laišakai“, Tėvynės sargas, 1998, Nr. 1 (96), p. 66–67.

⁸⁸ Jono Totoraičio laiškas Pranciškui Būčiui, 1907-11-18, in: Algimantas Katilius, „Kunigo Jono Totoraičio MIC laišakai kunigui Pranciškui Būčiui MIC“, Terra jatwezenorum, t. 6, Punkskas: Punksko „Aušros“ leidykla, 2014, p. 237.

⁸⁹ Arvydas Gaidys, „Lietuvių katalikų draugijų bruožai 1905–1907“, 1994, p. 313.

ir pateikė pora tokios veiklos pavyzdžių⁹⁰.

„Šaltinio“ spaustuvės įsteigimas. Prie kultūrinių Seinų (Augustavo) vyskupijos dvasininkų darbų reikia priskirti „Šaltinio“ spaustuvės atidarymą Seinuose. Kunigų įsteigta spaustuvė oficialiai vadinosi „Laukaitis, Dvaranauskas, Narjauskas ir Bendrovė“. Užnemunė jau turėjo šiošias tokias lietuviškų knygų spausdinimo tradicijas. 1833 m. Suvalkuose vaivadijos spaustuvėje išspausdinta mokytojo Motiejaus Pranciškaus Marcinskio „Lenkiška gramatika lietuviams, besimokantiems lenkų kalbos“⁹¹. 1861 m. Varšuvos misionierių spaustuvėje ši gramatika išspausdinta lietuvių kalba⁹². Suvalkuose buvo išspausdinta ir lietuviškų knygų. Šių knygų autoriai buvo kunigai Antanas Tatarė⁹³ ir Motiejus Brundza⁹⁴. Apie M. Brundzos elementoriaus reikšmę Jonas Totoraitis rašė: „Jisai pats tuos raštus labai platino: turintiems už ką pirkti parduodavo už pusę kainos arba dar mažiau, o neturtingiems, ypač tarnaitėms, dovanai dalydavo. Nemokančius skaityti ragindavo mokytis ir norintiems dykai duodavo elementorių. Taip jam žadinant, ėmė mokytis ne tik maži, bet ir suaugę ir net seni“⁹⁵. Po lietuviškos spaudos uždraudimo lietuviškų knygų lotynišku alfabetu spausdinimas buvo neįmanomas. Dėl to Suvalkuose prasidėjusi lietuviškų knygų spausdinimo tradicija nutrūko.

Spaustuvės Seinuose kūrimas tiesiogiai susijęs su lietuviškos raštijos plėtojimosi tendencijomis po spaudos lietuvių kalba lotynišku raidynu draudimo panaikinimo. XX a. pradžios Lietuvos visuomenė jau buvo ne ta, kokia ji buvo prieš 1863 m. sukilimą. „Aušra“ ir kita slapta lietuviška spauda buvo išauginusi visai naują skaitytojų kartą. Apie lietuviškų

⁹⁰ Ibid., p. 311–312.

⁹¹ Grammatyka polska dla Litwinów uczących się języka polskiego. Ułożona podług ośmiu części mowy polskiej prez M. F. Marcińskiego, W Suwałkach w Drukarni Wojewódskiej, 1833.

⁹² Gramatika, arba Spasabas iszsimokinimo lenkiszkos kalbos, paraszita per Motieju Franciszka Marcińska, Warszawa: Drukarnioje kunigu misionoriu pas Szwenta Križiu, 1861.

⁹³ Žyburys rankoje duszios kryszczioniszkos kielaujenczios ing amžyna i szczesliwa giwienima taj ira: Trumpas jszguldymas mokslu wieros Szwentos Katalikiszkos. Jspaušta Suwałkuase, 1848; Pamokslaj iszminties ir tejsibes, iszguldineti priliginimajs galwoczniu wisu amziu deļ Lietuwos wajkielu. Ispausti Suwałkuase 1851 metuase; Tiesiausses Kiele ing dangaus karaliste deszymtis prysakimu Wieszpaties pagaļ pamokslu Bażniczios Szwentos Katalikiszkos Rymiskos, Parasztytas metase 1849 nog užgimimo Jezuso Chrystuso. Iszspauostas Suwałkuase, 1853.

⁹⁴ Lamentorjus lietuwiszkas dieļ mažu wajku, iszduotas per K. M. B., Swałkuose iszdrukawotas miatuose 1859.

⁹⁵ Jonas Totoraitis, „Iš mūsų atgijimo istorijos“, in: *Ateities spinduliai*, 1916, Nr. 1, p. 38.

laikraščių spausdinimo aplinkybes po lietuviškos spaudos draudimo panaikinimo savo darbuose yra rašiusi Regina Laukaitytė⁹⁶. Sumanymas Seinuose spausdinti „Šaltinį“ tiesiogiai susijęs ir spaustuvės atsiradimu Seinuose. Sprendimas Seinuose kurti spaustuvę ir leisti „Šaltinį“ turėjo savo karštus šalininkus, bet netrūko ir nemažesnių šios minties skeptikų. Prie šalininkų galima priskirti Seinų (Augustavo) vyskupijos administratorių prelatą Juozapą Antanavičių ir kun. Juozapą Laukaitį. Prieš pasisakė kun. Justinas Staugaitis, Pranciškus Būčys. Spaustuvės organizaciniai rūpesčiai užgūlė kun. J. Laukaičio pečius. Jo pagalbininkais tapo kunigai Vincentas Dvaranauskas ir Jurgis Narjauskas. Visi trys buvo Seinų kunigų seminarijos profesoriai. Šių trijų kunigų vardu ir pavadinta bendrovė. Bendrovės pirmininku tapo kun. J. Laukaitis.

Steigiant spaustuvę reikėjo nemažų lėšų. Pinigų nebuvo, nes kaip rašo Barbora Vileišytė: „Steigėjai galėjo aukoti tik savo darbo įnašą, kadangi patys gyveno iš gana kuklių algų“⁹⁷. Kun. V. Dvaranauskas aplankė visus lietuvius kunigus Seinų (Augustavo) vyskupijoje ir dalyje Vilniaus vyskupijos. Jam pavyko surinkti 20 tūkstančių rublių. Spaustuvės įrengimas kainavo 15 tūkstančių rublių. Kaip matome spaustuvės įrengimas Seinuose buvo bendrų dvasininkų pastangų vaisius.

Spaustuvė savo darbą pradėjo 1906 m. vasario mėn. pradžioje, pirmasis laikraščio „Šaltinis“ numeris pasirodė 1906 m. kovo 31 d. (senuoju stiliumi), o balandžio 1 d. prelatas J. Antanavičius pašventino spaustuvę ir „Šaltinio“ redakcijos patalpas. Svarbiausias spaustuvės „Laukaitis, Dvaranauskas, Narjauskas ir Bendrovė“ uždavinys buvo spausdinti savaitraštį „Šaltinis“ ir kitus periodinius leidinius. Pirmaisiais leidimo metais „Šaltinis“ turėjo 500 prenumeratorių. Kas metai augo skaitytojų ratas ir 1909 m. spaustuvė kiekvieną savaitę išspausdindavo po 6 tūkstančių egzempliorių „Šaltinio“, o prieš Pirmąjį pasaulinį karą tiražas išaugo iki 7,5 tūkstančių egzempliorių, kitų katalikiškų laikraščių tiražai: „Vienybė“ 7,5 tūkst. egz., „Žiburys“ – 4 tūkst. egz., „Viltis“, „Aušra“, „Rygos garsas“, „Viensėdis“ – po 3 tūkst. egz., „Spindulys“ – 2,5 tūkst. egz., „Pavasaris“ – 2 tūkst. egz.⁹⁸. „Šaltinis“ buvo

⁹⁶ Regina Laukaitytė, „Legalios katalikiškos spaudos pradžia Lietuvoje“, in: *Lietuvių atgimimo studijos*, Vilnius, 1994, t. 7: Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia, p. 220–253.

⁹⁷ Barbora Vileišytė, „Kultūrinė Seinų spaustuvės veikla (1906–1915)“, in: *LKMA Metraštis*, Roma, 1968, t. 4, p. 59.

⁹⁸ Adomas Jakštas, *Pirmutinės (10-ties metų) spaudos atgavimo sukaktuvės, 1904–1914*, Kaunas: S. Banaičio spaustuvė, 1914, p. 14–15. B. Vileišytė nurodo, kad prieš Pirmą pasaulinį karą „Šaltinio“ tiražas pasiekė 15 tūkstančių. Žr.: Barbora Vileišytė, „Kultūrinė Seinų spaustuvės veikla (1906–1915)“, p. 75.

skaitomas ne tik Suvalkų gubernijoje, bet ir Kauno bei Vilniaus. Laikraščio populiarumą lėmė, kad „Šaltinio“ redaktoriai surado būdus patenkinti skaitytojo poreikius. Žinoma, pirmiausia tai daroma, spausdinant įvairiapusę medžiagą. Antras, ne mažiau svarbus dalykas, kad „Šaltinis“ turėjo priedus atskiroms skaitytojų grupėms – vaikams, jaunimui, ūkininkams.

Kitas ir intelektualine prasme svariausias Seinuose leistas periodinis leidinys – tai žurnalas „Vadovas“, kurio pirmas numeris pasirodė 1908 m. rugsėjo mėnesį. Žurnalo sumanytoju ir pirmuoju redaktoriumi buvo kun. J. Laukaitis, o leidėju pasirašinėjo kun. Kazimieras Prapuolenis. Vėliau redagavo kun. J. Staugaitis ir kun. dr. Pranciškus Kuraitis. „Vadovas“ pirmiausia buvo dvasininkams skirtas žurnalas. Dėl to jame spausdinama daug medžiagos, kuri tenkino kunigų poreikius – pamokslai, bažnytiniai dokumentai, straipsniai iš liturgikos ir teologijos. Žurnalo puslapiuose spausdinta ne vien tik religinio pobūdžio medžiaga. Tiražas buvo pasiekęs 1000 egzempliorių.

Dar vienas Seinuose leistas laikraštis buvo „Spindulys“. Pirmasis „Spindulio“ numeris pasirodė 1909 m. gruodžio mėnesį ir išeidavo kas dvi savaitės. Šį laikraštį daugiausia skaitė Vilniaus krašto lietuviai. Dar nuo 1911 m. spausdintas „Žiburio“ draugijos laikraštis „Žiburys“, o nuo 1907 m. „Žiburio kalendorius“.

Be periodinės spaudos leidimo Seinų spaustuvė įvairiomis kalbomis, bet daugiausia lietuviškai, leido knygas. Per savo gyvavimo laiką 1906–1915 m. Seinų „Šaltinio“ spaustuvė išleido netoli 300 knygų.

Nežiūrint į tai, kad spaustuvės kūrimas Seinuose susilaukė iš kai kurių kunigų skeptiško požiūrio, Seinai tapo svarbiu lietuviškos spaudos leidybiniu centru po Vilniaus ir Kauno. Nors Seinai negalėjo lygintis intelektualiniu potencialu su Vilniumi ir Kaunu, bet ir čia susibūrė kūrybingų kunigų branduolys. Be to, intelektualinius pajėgumus stiprino Seinuose veikusi kunigų seminarija, kurios profesoriai dalyvavo kultūriniame gyvenime. Dėl to Seinuose galėjo eiti vienas pajėgesnių liaudžiai skirtų laikraščių, buvo daug spausdinama knygų.

Išvados

1. XIX a.–XX a. pradžioje liturginė kalba buvo lotynų, vietinės kalbos buvo naudojamos pridėtinėse pamaldose, sakomi pamokslai, katekizuojama. Seinų (Augustavo) vyskupija tautiniu požiūriu buvo sudaryta iš dviejų dalių – lenkiškos ir lietuviškos. Dėl įvairių aplinkybių pastoracijo-

je buvo išgalėjus lenkų kalba. Kiek plačiau XIX a. pirmoje pusėje ir viduryje buvo vartojama pastoracijoje lietuvių kalba sunku pasakyti – trūksta istorinių duomenų. Tačiau lietuviškose parapijose ji tikrai buvo naudojama. Prasidėjusį judėjimą bažnyčiose dėl lenkų kalbos pakeitimo lietuvių kalba reikia sieti su prasidėjusiu lietuvių tautiniu atgimimu. Šis judėjimas prasidėjo po 1863–1864 m. sukilimo numalšinimo ir didžiausius mastus įgavo XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje. Pirmiausia tas tautinis atgimimas prasidėjo tarp Seinų kunigų seminarijoje besimokančių klierikų. Pabaigę seminariją tautiškai susipratę kunigai stengdavosi tautinio atgimimo idėjas skleisti dirbdami parapijose. Čia greitai pamatė, kad yra nenormali padėtis, kai lietuvių gyvenamose parapijose pamaldose vartojama lenkų kalba. Grynai lietuviškose parapijose perėjimas nuo lenkų kalbos prie lietuvių kalbos praėjo be didesnių insidentų. Nesusipratimai ar net ginčai privedę iki kruvinių muštynių kildavo taip vadinamose mišriose parapijose (daugiausia etniniame paribyje) ir parapijose, kuriose gyveno mažiau ar daugiau lenkų tautybės asmenų. Kalbant apie lenkų bendruomenę, reikia atkreipti dėmesį, kad etniškai grynų lenkų buvo nedaug, o lenkais save vadino dėl vienokių ar kitokių priežasčių su lenkėję etniniai lietuviai (čia nemažą vaidmenį lenkėjimo procesuose suvaidino parapijose dirbę lenkiškos orientacijos kunigai). Tačiau reikia pažymėti, kad Seinų (Augustavo) vyskupijoje nebuvo daug probleminių parapijų, kuriose vyko kova dėl kalbos. Kalbiniai ginčai parapijose iš esmės pasibaigė iki pirmo pasaulinio karo.

2. Kalbant apie Seinų (Augustavo) vyskupijos kunigų visuomeninį aktyvumą reikia pabrėžti faktą, kad XIX a. pirmoje pusėje ir viduryje jis buvo menkas. Dvasininkai parapijose daugiau apsiribojo pastoraciniais rūpesčiais. Tačiau ir šiuo laikotarpiu buvo dvasininkų, kurie rūpinosi švietimo reikalais, bandė jėgas literatūroje. Masiškesnis įsijungimas į visuomeninę kultūrinę veiklą sietinas su nelegalios lietuviškos spaudos gabenimu (knygnešyste), platinimu, patinimo organizavimu. Dabar turimais duomenimis apie šimtas kunigų buvo susiję su slapta lietuviška spauda. Kunigai prie knygnešystės prisidėjo įvairiomis formomis: knygnešiai (tokių buvo 29), draudžiamosios lietuviškos spaudos platintojai ir organizatoriai, knygnešių globėjai ir rėmėjai. Daugiausia kunigai prisidėjo prie draudžiamos lietuviškos spaudos platinimo ir platinimo organizavimo. Trys dvasininkai buvo nubausti.

3. Platesnės kultūrinio veikimo galimybės atsirado XX a. pradžioje. Šiuo laikotarpiu dvasininkų visuomeninis aktyvumas daugiausia reiškėsi per dalyvavimą draugijų veikloje. Seinų (Augustavo) vyskupijos lietu-

viai kunigai daugiausia įsijungė į švietimo ir labdaros draugijos „Žiburys“ veiklą. Ši draugija buvo įkurta 1906 m. pradžioje Marijampolėje, kurios svarbiausiais kūrėjais buvo kunigai. „Žiburio“ draugijos skyriai įsisteigė 63 vietovėse. Apie kunigų reikšmę šios draugijos veikloje byloja tas faktas, kad 57 skyriuose kunigai užėmė valdybos pirmininko vietą. Dar nemažai kunigų buvo skyrių valdybų nariai. Draugijos vienas iš svarbiausių tikslų buvo kurti parapijose mokyklas. Svarbi darbo forma skyriuose buvo bibliotekų ir skaityklų kūrimas. Draugijai rūpinosi prieglaudų kūrimu, labdara. Dvasininkai dalyvavo ir organizuojant ūkininkus, darbininkus. Vienas iš svarbesnių dvasininkų kultūrinės ir tuo pačiu intelektinės veiklos pasireiškimų buvo vyskupijos centre Seinuose spaustuvės įkūrimas ir savaitraščio „Šaltinis“ spausdinimas. „Šaltinis“ tapo vienu iš labiausiai skaitomų ne tik Seinų (Augustavo) vyskupijoje, bet plačiai buvo žinomas ir kitose Lietuvos vietose. Seinuose buvo leidžiama ir daugiau periodinių leidinių, pvz. kunigams skirtas žurnalas „Vadovas“. Seinų spaustuvė nemažai pasidarbavo ir knygų leidyboje. Tad Seinai XX a. pradžioje buvo tapę vienu iš trijų lietuviškos spaudos centrų, po Vilniaus ir Kauno.

Działalność duszpasterska, społeczna i kulturalna duchowieństwa diecezji sejneńskiej (augustowskiej) w XIX i na początku XX w.

Streszczenie

Jedną z osobliwości duszpasterstwa diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej w drugiej połowie XIX w. stał się wybór języka (litewskiego lub polskiego) podczas dodatkowych nabożeństw. W litewskich oraz mieszanych parafiach diecezji trwał proces umocnienia języka litewskiego, używanego podczas nabożeństw dodatkowych. Ugruntowanie się języka litewskiego w parafiach mieszanych wywoływało sprzeciw wiernych narodowości polskiej. Na początku XIX w. księża katoliccy aktywnie włączyli się do działalności społeczno-kulturalnej, która była ściśle związana z litewskim ruchem narodowym. Bardziej masowy udział księży w życiu społeczno-kulturalnym ma ścisły związek z dostarczaniem (misja księgonoszy) i rozpowszechnianiem zakazanych druków litewskich. Możliwości głębszego zaangażowania kulturalnego pojawił się na początku XX w. W tym okresie społeczna aktywność księży znajdowała swój wyraz przede wszystkim po-

przez działalność w stowarzyszeniach. Księża Litwini diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej najbardziej byli zaangażowani w działalności oświatowo-dobroczynnego stowarzyszenia „Žiburys” (Pochodnia, Płomień). Jedną z najważniejszych dziedzin działalności kulturalnej a zarazem i intelektualnych duchownych było założenie w Sejnach drukarni i wydawani gazety „Šaltinis” (Zródło).

Słowa kluczowe: *parafia, usługi dodatkowe, spory językowe w parafiach, prowadzenie ksiąg, społeczne działania kulturalne, społeczeństwo "Światła", gazeta „Zródło“.*

The Pastoral, Social and Cultural Activity of the Priests of the Sejny (Augustów) Diocese in the XIX and the Beginning of the XX Century

Summary

In the Sejny (Augustów) Diocese in the second half of the XIX and the beginning of the XX century one of the pastoral issues was what language was to be used in supplementary services. In the Lithuanian and mixed parishes of the diocese the process of strengthening of the Lithuanian language in the supplementary services took place. In the mixed parishes this evoked the opposition of the faithful of Polish nationality. At the beginning of the XX century Catholic priests became actively involved in the social-cultural life which was tightly connected with the national revival of the Lithuanians. The more massive integration into social-cultural activities was tied to with the organization of the shipment and distribution of illegal Lithuanian printed texts. The wider possibilities of cultural activities arose at the beginning of XX century. In this period the social activeness of the clergy was expressed mostly by the participation in the activities of societies. The Lithuanian priests of the Sejny (Augustów) Diocese participated especially in the activities of the education and charity society “Žiburys” (“Lights”). One of the most important expressions of the cultural and, at the same time, intellectual activities was the founding of a printing house in the diocese’s center in Sejny and the printing of the weekly “Šaltinis” (“Source”).

Keywords: *parish, supplementary services, language disputes in parishes, book carrying, social-cultural activities, “Žiburys” society, “Šaltinis” weekly.*